

پیامدهای زیست‌محیطی الحاق کلانشهری سکونتگاه‌های روستایی پیرامونی پس از انقلاب اسلامی؛ مورد مطالعه: منطقه ۱۸ شهر تهران^۱

جمیله توکلی‌نیا^۲، فرهاد عزیزپور^۳ و طیبه انصاری^۴
تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۳/۳۰، تاریخ تایید: ۱۳۹۴/۴/۲۸

چکیده

ادغام یا الحاق روند قانونی است که به شهرداری‌ها اجازه می‌دهد تا زمین‌های محدوده شهری خود را افزایش دهند. اغلب، آنچه در این فرایند مورد غفلت برنامه‌ریزان قرار گرفته، سنجش پیامدهای زیست‌محیطی است. با توجه به اینکه، پیامدهای زیست‌محیطی با آثار تخریبی بازگشت‌ناپذیر همراه بوده است، توجه برنامه‌ریزان به آن راه‌امری ضروری می‌سازد. هدف این مقاله، تحلیل پیامدهای زیست‌محیطی الحاق روستاها در منطقه ۱۸ شهرداری تهران است. این پژوهش، بر اساس هدف بنیادی - کاربردی و روش؛ توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری مورد مطالعه، شهروندان و مسئولان نواحی ۵ گانه منطقه ۱۸ هستند. حجم نمونه براساس فرمول کرکان ۴۰۰ خانوار (از شهروندان) برآورد شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد تغییر کاربری، رشد صنعت، رشد جمعیت و سوداگری زمین سبب بروز پیامدهای زیست‌محیطی (نظیر آلودگی آب، هوا، فرونشست، بیماری و ترافیک)، اقتصادی (نظیر کاهش فعالیت‌های کشاورزی، افزایش کارخانه‌ها و صنایع مبلمان و اشتغال‌های کاذب)، اجتماعی (نظیر مهاجرپذیری، کاهش حس مکان، کاهش نرخ سواد در مردان) و کالبدی (نظیر تداخل کاربری‌های صنعتی و مسکونی، کاهش اراضی کشاورزی، افزایش واحدهای مسکونی) شده‌اند. این پیامدها، توازن و تعادل محیطی را که مبتنی بر ظرفیت‌های بوم‌شناختی شکل گرفته بود، برهم زده است. به‌طوری‌که، توسعه محدوده را با ناپایداری رو برو ساخته است.

کلیدواژه‌گان: پیامدهای زیست‌محیطی، الحاق شهری، سکونتگاه‌های روستایی پیرامونی، ناپایداری توسعه، منطقه ۱۸ شهر تهران.

۱. مقاله برگرفته از پایان‌نامه طیبه انصاری در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه شهید بهشتی با عنوان «پیامدهای زیست‌محیطی ادغام روستاها در کلانشهر تهران پس از انقلاب اسلامی (مورد منطقه ۱۸)» به راهنمایی دکتر جمیله توکلی‌نیا، دکتر عباس سعیدی و مشاور دکتر فرهاد عزیزپور در سال ۱۳۹۴ است.

۲. استادیار رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی، J.Tavakolinia@sbu.ac.ir

۳. استادیار رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی

مقدمه و طرح مساله

نیمه دوم سده بیستم میلادی، بویژه دهه‌های پایانی آن، با شهرنشینی شتابان، بویژه در سرزمین‌های توسعه نیافته غیرصنعتی، همراه بوده است. در مقابل، این انفجار جمعیتی، شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه، با مصائبی نظیر تأمین مسکن و خدمات شهری، حفاظت از محیط زیست و مدیریت اقتصاد محلی روبرو شده‌اند (نک به: سعیدی، ۱۳۷۹، ۱۰۴).

در ایران نیز با رشد و توسعه شهرنشینی، ساختار سیاسی و راهبردهای توسعه قطبی، سبب تمرکز فضایی درآمدهای دولتی، صنایع، تجارت و جمعیت کشور در تهران و چند شهر بزرگ شده است (نک به: رئیس دانا، ۱۳۸۲، ۲۴۴-۲۳۳). در آغاز قرن بیستم، تهران فقط پایتخت سیاسی بود؛ ولی، به سرعت پایتخت اقتصادی و فرهنگی ایران جدید نیز شد؛ ۴۰ درصد از مؤسسات بزرگ صنعتی، ۷۰ درصد از ارزش‌افزوده صنعت، ۹۰ درصد از مراکز تصمیم‌گیری عمومی و خصوصی در این شهر تمرکز یافته است (ستیران، ج ۱، ۱۳۵۵، ۳۰). از اواسط دهه ۱۳۴۰ شمسی این روند باعث شده تا تهران با برخورداری از جایگاه ویژه، سیطره بی‌چون و چرای خود را بر شهرها و روستاها هر چه بیشتر گسترش دهد (اهلرس، ۱۳۸۰، ۲۴۶-۲۴۲).

در پویایی فضایی، تهران متأثر از عوامل اجتماعی - اقتصادی با پدیده الحاق روستایی روبرو شد و از این طریق، بر گستره فیزیکی خود افزود. مهاجرت‌های روستا - شهری به‌ویژه بعد از انقلاب، تهرانی که دارای ۴،۵ میلیون نفر جمعیت و ۲۸۳ کیلومتر مربع مساحت در سال ۱۳۵۹ بود؛ به جمعیت ۵،۴ میلیونی و مساحت ۵۷۰ کیلومتری در سال ۱۳۹۰ رسانید (مشاورآبان، ۱۳۸۶، ۲۰ و مرکز مطالعات شهر تهران، ۱۳۹۰، ۶۰). در این تحول، مناطق جدیدی در شهر تهران شکل گرفت که از آن جمله می‌توان به منطقه ۱۸ اشاره نمود. با برچیده شدن مرز غربی محدوده پنج-ساله و با الحاق هسته روستایی یافت‌آباد، این منطقه شکل گرفت (مرکز مطالعات شهر تهران، ۱۳۹۰، ۶۰).

این روند الحاق شهری یا گسترش قانونی مرزهای (Kelly, 2004, 79; Edward, 2004, 79; Landis, 1992, 491) کلان شهر تهران، پیامدهای مختلفی در ابعاد زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی بر سکونتگاه‌های روستایی الحاقی برجای گذاشته است (سعیدی و حسینی، ۱۳۸۹؛ سلیمانی و

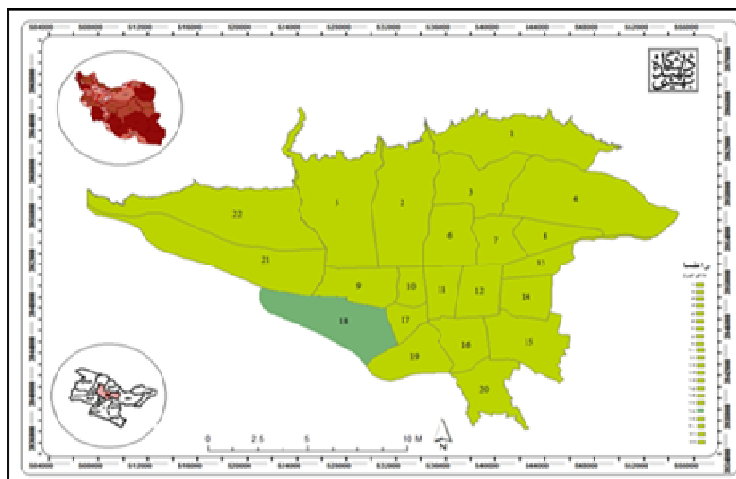
همکاران، ۱۳۹۲؛ سعیدی و همکاران، ۱۳۹۲). در این میان، منطقه ۱۸ تهران در روند الحاق روستایی با تحولاتی رو به رو شد که پیامدهای نامطلوبی را برای محیط زیست آن بدنبال داشته است. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف آشکارسازی پیامدهای زیست محیطی حاصل از الحاق نواحی روستایی در منطقه مزبور انجام شده است. در این راستا، سوالات زیر مطرح شد:

- الحاق روستایی در منطقه ۱۸ شهر تهران از چه روند زمانی و مکانی برخوردار بوده است؟
- پدیده الحاق روستایی چه پیامدهای زیست محیطی را در منطقه ۱۸ شهر تهران بدنبال داشته است؟

الگوی کلی روش پژوهش

این پژوهش بر اساس هدف بنیادی - کاربردی و متکی بر شیوه کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. در روش کتابخانه‌ای از فن فیش‌برداری و در روش میدانی از فنون مشاهده، مصاحبه استفاده شده است. جامعه آماری شهروندان و مسئولان نواحی ۵ گانه منطقه ۱۸ هستند. تعداد حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۴۰۰ خانوار (از شهروندان) برآورد شده است. برای انتخاب نمونه، روش نمونه‌گیری احتمالی خوشه‌ای فضایی مورد استفاده قرار گرفت. در پایان داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده با بهره‌گیری از روش‌های توصیفی و تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

محدوده مورد مطالعه این پژوهش منطقه ۱۸ شهر تهران است که در طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۱۵ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۵ دقیقه و عرض ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه قرار دارد. این منطقه با ۳۸,۹ هکتار مساحت، در حال حاضر با ۵ ناحیه در محدوده و ۲ ناحیه در حریم و ۱۸ محله در مجاورت نواحی ۹، ۱۷، ۲۱ استقرار یافته است (مشاوران، ۱۳۸۹: ۱۲). میانگین ارتفاع آن ۱۱۱۹,۲ متر از سطح دریا است (طرح جامع تهران، ۱۳۸۴: ۴). منطقه ۱۸ در دامنه‌ی جنوبی البرز کوه مرکزی و بر روی نهشته‌های آبرفتی کواترنری بنا شده است (بربریان همکاران، ۱۳۷۱، ۷؛ درویش، ۱۳۸۰: ۲۳۷) و تحت تأثیر گسل شمال ری است (دانشنامه گسل‌های ایران، ۱۳۹۲: ۳۰۱)؛ همچنین رودخانه کن از مهم‌ترین منابع آب سطحی آن است (مهندسین مشاور توسعه بوم‌سازگان پایدار، ۱۳۸۴: ۲۰).

شکل ۱. قلمرو جغرافیایی منطقه ۱۸، مأخذ: شهرداری منطقه ۱۸، ۱۳۹۲

سابقه پژوهش و دیدگاه‌های مرتبط

با توجه به فرضیه آنتروپوسن و عصر انسان محور؛ پیامدهای فعالیت‌های فعلی انسان طی دوره‌های طولانی‌تری ادامه خواهند داشت. به‌طوری که، افراد جامعه نه تنها علت، بلکه قربانیان دخالت خود در محیط طبیعی خویش به‌شمار می‌روند؛ طبیعت و نوع بشر به نوعی رابطه متقابل بسیار بغرنج وارد شده و با یکدیگر در پیوند و وابستگی بسیار تنگاتنگی قرار گرفته‌اند (نک به اهلرس و سعیدی، ۲۰۱۳۹۴). بر این بنیاد بسیاری از پژوهشگران در کشورها و مناطق گیتی با دیدگاه‌های مختلف به مسایل توسعه و پیامدهای زیست‌محیطی آن پرداخته‌اند. شهرنشینی شتابان در ترکیه و بدون مدیریت موثر، منابع طبیعی و بخش عمده‌ای از جمعیت شهری را با خطر مواجه کرده و مسایل زیست‌محیطی آنها شدیداً در حال افزایش است. مطالعات صورت گرفته در شش شهر بزرگ ترکیه و از جمله شهر آدانا نشان داده، که این شهر بزرگ و حومه‌های آن با مسایل عمده‌ای، نظیر: آلودگی آب و خاک، آلودگی صوتی، اتلاف آب و کاهش حاصلخیزی نواحی کشاورزی روبرو است. توسعه سریع اقتصاد صنعتی، رشد جمعیت و شهری شدن بدون برنامه دلایل اصلی غلبه مسایل محیطی بوده است (۴۰۱- Doygun, ۲۰۰۴, ۳۹۱). همچنین، پدیده شهری شدن در اروپای غربی موجب بروز تغییرات عمیق در عملکرد اکولوژی زمین و تغییرات ساختاری گردیده است (Antrop, ۲۰۰۰, ۲۵۷-۲۷۰).

در ایالات متحده آمریکا، کانادا و اروپای غربی نبود مدیریت منطقه‌ای برای کلان شهر باعث گسترش بی‌رویه شهری شده است و اثرات زیست‌محیطی آن در تغییرات کاربری اراضی نمود بیشتری یافته است (Hamilton, 1999, 285-288). در جنوب غربی اوهایو آمریکا روند توسعه‌ای باعث تغییرات چشم‌اندازهای شهری شده که عکس‌های هوایی ۱۹۳۴ و ۱۹۸۴ نشان می‌دهد بیشترین میزان این تغییرات در بخش اراضی کشاورزی صورت گرفته است (Medley, & et al, 1995, 161-176). پس از اصلاحات اقتصادی در چین، شهر شانگهای رشد سریع شهرنشینی را تجربه نموده است و در طی ۳۰ سال یکی از بزرگ‌ترین و مدرن‌ترین شهرهای چین گشته است. این روند توسعه‌ای به سبب افزایش جمعیت و وسایل نقلیه باعث کاهش کیفیت زمین، پوشش گیاهی، هوا و تنوع زیستی گردیده است (zhao et al, 2006, 3).

در ایران نیز مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد، تداوم روند بی‌رویه شهرگرایی و رشد و گسترش افقی شهرها، به ناچار پدیده‌های خزش، خوردگی و ادغام (الحاق) شهری را به ارمغان آورده است که خود زمینه‌ساز نابودی و تغییر نامتناسب کاربریهای زمین، بویژه در حوزه‌های پیرامونی، شده و به دنبال آن پیامدهای زیستی همچون؛ نابودی منابع کمیاب طبیعی؛ تزلزل بنیادهای فعالیت و اقتصاد روستایی و محدودیت تولید زراعی؛ رشد بی‌رویه و نامتعادل شهرها؛ بروز پدیده‌ی رو به رشد حاشیه‌نشینی؛ گسترش فعالیتهای غیرتولیدی، حاشیه‌ای و به اصطلاح غیررسمی؛ جدایی‌گزینی فضایی در درون و برون عرصه‌های کلانشهری؛ گسترش خشونت و ناهنجاری‌های مختلف اجتماعی- فرهنگی در فضا نمایان شده است (سعیدی و شفیعی، ۱۳۹۰، ۱۴۷-۱۶۵؛ سعیدی و حسینی‌حاصل، ۱۳۹۰، ۱۳۰-۱۴۳؛ سعیدی و همکاران، ۱۳۹۲، ۷-۴۲؛ سعیدی و همکاران، ۱۳۹۳، ۳-۱۶؛ سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۴۹-۱۱۵) مطالعات صورت گرفته با توجه به ادبیات موجود در این حوزه بیشتر بر پیامدهای ادغام و تحولات کالبدی - فضایی تأکید داشته‌اند.

فرایند زمانی و مکانی الحاق منطقه ۱۸

اساساً شهرداری‌ها از سه طریق در مرزهای خود می‌توانند تغییر ایجاد نمایند: الحاق، تثبیت و یا جدا شدن (Dorsey, 2015, 1). ادغام یا الحاق روند قانونی است که به شهرداری‌ها اجازه می‌دهد تا زمین‌های محدوده شهری خود را افزایش دهند (Palmer & Lindsey, 2001, 60). بنابراین، الحاق هنگامی پدیدار می‌گردد که مرزهای یک حوزه شهری معین به سوی عرصه‌های پیرامونی گسترش یافته، اجزای فضایی را به خود محلق می‌سازد (Caves, 2005, 60; Frug, 2010, 28). این پدیده را می‌توان رایج‌ترین پدیده در رشد و گسترش کانون‌های شهری به شمار آورد؛ به سخن دیگر، می‌توان ادعا کرد، تمام شهرها، اعم از کوچک و بزرگ و حتی کلانشهرهای سرتاسر جهان، رشد و گسترش فعلی خود را بیشتر مدیون این پدیده بوده‌اند. البته، آنجا که رشد و گسترش شهرها - به دلایل مختلف - بدون برخورداری از برنامه‌های سنجیده، به نحوی بی‌رویه و نامتوازن اتفاق می‌افتد، این پدیده بیشتر و در زمان‌های کوتاه‌تر محقق می‌گردد (سعیدی، ۱۳۹۰، ۱۳۰).

منطقه ۱۸، بر گستره روستاهای تاریخی یافت‌آباد، شادآباد، اسماعیل‌آباد، شمس‌آباد و نوروزآباد پدید آمده است (نیم‌رخ محلات شهر تهران، ۱۳۸۹، ۱۴). روستای یافت‌آباد هسته اولیه آن را تشکیل می‌دهد که با مهاجرت روزافزون، رشد و توسعه یافته است. این منطقه در محدوده ۲۵ ساله قرار داشته است و در سال ۱۳۵۹ در اثر توسعه کالبدی کلان‌شهر تهران به صورت یک منطقه مستقل به مناطق مرکزی شهر تهران الحاق گردید و موجودیت یافت است (نک به: مهندسین مشاورآبان، ۱۳۸۲، ۱-۷).

الف. مرحله اول؛ هسته‌های تاریخی روستایی (۱۳۳۵-۱۳۰۰): روستای یافت‌آباد یکی از روستاهای که در زمین‌های حاصلخیز تهران بوده است و قدیمی‌ترین محله‌ای است که در جنوب غربی تهران واقع شده است. این روستا؛ پس از فتح شیراز به دست آقا محمدخان قاجار و با سقوط حکومت زندیه، خانواده سلطنتی زند به روستای یافت‌آباد در تهران منتقل شدند تا برای جلوگیری از کودتا و هرگونه آشوب تحت مراقبت قرار گیرند؛ موجودیت می‌یابد (نک به: معتمدی، ۱۳۸۱، ۴۰۲، بانک اطلاعات منطقه ۱۸)؛ پس از آن نیز با افزایش جمعیت در محدوده روستاهای شادآباد، اسماعیل‌آباد، شمس‌آباد و نوروزآباد پدید آمده است (نیم‌رخ محلات شهر تهران، ۱۳۸۹، ۱۴).

ب. مرحله دوم: گسترش و تقسیم هسته‌های روستایی ایجاد محله‌ها، شهرک‌های جدید و استقرار کارخانه‌ها (۱۳۵۷-۱۳۳۵): از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۷ جمعیت روستاهای یافت‌آباد، نوروزآباد، اسماعیل‌آباد متأثر از عوامل؛ رونق کشاورزی و دامپروری، نزدیکی به تهران، وجود صنایع و کارخانه‌ها، وجود مراکز بهداشتی و درمانی، تغییر و تحولات در برنامه‌ریزی تهران (اصلاحات ارضی، تمرکز خدمات و صنایع)، وقف، وجود خطوط راه‌آهن، مسیرهای ارتباطی، رشد چشمگیری می‌نماید. به‌طوری‌که، یکی از اهداف اصلی مهاجران یافتن مسکن در نزدیکی محل اشتغال است. در این برهه زمانی، روستای یافت‌آباد رشدی صد برابری را تجربه می‌نماید. لذا، به سرعت روستای بزرگ یافت‌آباد تقسیم و روستاهای چون ابراهیم‌آباد، سعیدآباد، از آن شکل می‌یابد. کارخانه‌ها شکل‌گرفته گسترش روزافزون یافته و هرروز بر آمارشان افزوده می‌شود. منابع طبیعی منطقه بیش از پیش کارخانه‌داران را برای استقرار تشویق می‌نماید. در کنار این عامل، به دلیل دسترسی راحت به نیروی کار مناسب، زمین مناسب ارزان با توجه به نزدیکی به شهر تهران و ذخایر معدنی شن و ماسه در سال‌های ۱۳۵۰ جمعیت افزایش می‌یابد. افراد جدیدالورود با توجه به وضعیت اقتصاد پایین، توان حضور در هسته‌های روستایی را نداشتند، بنابراین با حرکت به سمت حاشیه‌ها و تقسیم اراضی کشاورزی بستر شکل‌گیری شهرک‌هایی چون ولیعصر و زاهدی، را فراهم نمودند. این تغییرات در مراحل بعدی، زمینه‌های الحاق شهری سکونتگاه‌ها را تسریع نمود (نیم‌رخ محلات شهر تهران، ۱۳۸۹، ۴۱ و ۴۹).

ج. مرحله سوم؛ الحاق هسته‌های روستایی منطقه ۱۸ در کلان‌شهر تهران پس از انقلاب (۱۳۷۵-۱۳۵۷): با انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و لغو ممنوعیت ساخت‌وساز در محدوده ۲۵ ساله، دیدگاه‌های سازندگی حاکم بعد از انقلاب، امکان تصویب قانون لغو مالکیت زمین و به دنبال آن کاهش قیمت زمین و ساخت‌وسازهای غیراستاندارد با بازخوردهای زیست‌محیطی منفی در فضا نمایان می‌گردد (نیم‌رخ محله‌های شهر تهران، ۱۳۸۹، ۲۵). و در سال ۱۳۵۹ روستاهای مذکور در کلانشهر تهران ادغام و منطقه ۱۸ موجودیت می‌یابد. این دوره زمانی را می‌توان استحالته بافت‌های روستایی، توسعه شتابان جمعیت، رشد مراکز سکونتگاهی منطقه و دوره تکمیل جذب نام نهاد. از این دوره به بعد است که مشکلات زیستی منطقه با ایجاد خیابان‌ها، کوچه تنگ و باریک، خانه‌های بدون رعایت اصول ساختمان‌سازی، تراکم بیش

از ظرفیت مسکن در برخی محلات، خیابان‌های با حداقل امکانات، کارخانه‌های که در جوار واحدهای مسکونی تولیداتشان افزایش داده و فاضلاب‌های که بوی نامطبوع را در هوای محدوده متصاعد نمودن در فضای منطقه ۱۸ نمایان می‌شود.

د. مرحله چهارم؛ رشد، توسعه و تکوین منطقه ۱۸ (از ۱۳۷۵ تاکنون): این دوره، دوره استحاله کامل هسته‌های روستایی با بازخورد فعالیت‌های نادرست و پیامدهای زیست‌محیطی است بر اثر گسترش و خزش شهری؛ فقط نامی از این روستاها باقی‌مانده است در این دوره خانه‌های قدیمی روستایی با بافتی جدید تحلیل رفته؛ بهره‌برداری از معادن شن و ماسه یکی از معضلات بسیار مهم منطقه گردیده است؛ تداخل بافت‌های صنعتی مشکلات بسیاری را بر محدوده متحمل نموده است. این تحولات به‌گونه‌ای سریع در محدوده شکل می‌یابد که نابسامانی زیست‌محیطی بسیاری را در سطح منطقه ایجاد می‌نماید.

شکل ۲. روند زمانی و مکانی الحاق منطقه ۱۸

پیامدهای زیست‌محیطی الحاق منطقه ۱۸

یافته‌های پژوهش حاکی از بروز پیامدهای زیست‌محیطی الحاق شهری منطقه ۱۸ است. البته، الحاق به‌خودی‌خود اثر منفی در فضا نداشته است. ولی همگامی تغییرات زیست‌محیطی در سکونتگاه‌های روستایی به دنبال این فرایند پیامدهای منفی را در محیط در پی داشته است.

▪ پیامدهای طبیعی - اکولوژیک

در روزگار نه چندان دور آب‌وهوای خوش روستاهای یافت‌آباد، گندمزارهای وسیع با خوشه‌های طلایی، باغ‌های مملو از انگور و میوه‌های الوان، آب‌گوارای رودخانه کن؛ باعث جذب افراد روستاهای همچون مهرآباد، رونق اقتصاد و شکل‌گیری تفرجگاه برای درباریان و شاهزادگان بوده است (معمدی، ۱۳۸۱، ۳۹۹؛ نیم‌رخ محلات شهر تهران، ۱۳۸۹، ۱۴۲). اما، پس از الحاق با استقرار صنایع، افزایش تولیدات صنعتی و تخریب باغات، آب و هوای محدوده کاملاً دگرگون شده است. به‌طوری‌که، با بهره‌برداری بی‌اندازه از منابع و معادن شن و ماسه، محلات خلیج‌فارس هر روزه با ریزگردها دست و پنجه نرم می‌نماید؛ بیماری‌های تنفسی (آسم)، سنگ کلیه و بیماری‌های چشمی (در محدوده‌های صنعتی) از بیماری‌های شایع منطقه محسوب می‌گردد. همچنین رشد تعداد وسایل نقلیه و همچنین وجود ابزارآلات فرسوده کارخانه‌ها (به‌علت هزینه‌های بالای دستگاه‌ها مطابق با انرژی‌های نوین) و استفاده از سوخت‌های فسیلی مانند گازوئیل، بنزین و حمل و نقل وسایل نقلیه سنگین بر این آلودگی‌ها افزوده است.

بسیاری از چاهها و قنات‌های منطقه خشک شده و با فرونشست آبهای زیرزمینی، فاضلاب صنایع و بیمارستان‌ها وارد آبهای زیرزمینی شده و به علت آلودگی بالا، محدوده «منطقه سیاه» اعلام شد. مشکلات آلودگی آب و وجود املاح (به‌خصوص در نوروزآباد به علت وجود کارخانه‌های شن و ماسه) به حدی افزایش یافته است که اکثریت افراد ساکن در محدوده از

۱. با توجه با این امر که حکم تعطیلی کارخانه‌های شن و ماسه با استناد بند ۲۰ ماده ۵۵ قانون شهرداری تصویب شده است ولی هنوز اجرایی نشده است.

۲. برای مطالعه بیشتر به روزنامه عصر ایران به تاریخ ۱۳۸۹/۴/۲۹ به کد خبر ۱۲۶۹۵۰ مراجعه شود.

آب‌های معدنی یا تصفیه کن استفاده می‌نمایند. علاوه بر افت شدید کیفیت آب با احداث واحدهای آپارتمانی چندین واحدی کمیت آب نیز تحت تأثیر قرار گرفته است. اکثر واحدهای ساختمانی از موتورهای پمپ استفاده می‌نمایند.

پیامدهای تبعی دیگر؛ سفره‌های زیرزمینی بر اثر خشک شدن و خالی شدن آبهای زیر زمینی، موجب فرونشست واحدهای ساختمانی شده است؛ به طوری که، فرونشست ۲۵ سانتیمتری سکونتگاه‌های منطقه را هرساله تهدید می‌نماید. بر اساس الگوی توزیع جمعیت پس از الحاق عرصه‌های پرتراکم، عرصه‌های درگیر با پدیده نشست را تشکیل داده‌اند. در حال حاضر از مساحت کلی محدوده در حدود ۳۸۰ هکتار برآورد شده که ۱۵۰ هکتار از این مساحت در سه ناحیه ۱-۲ و ۳ در حال فرونشینی به نرخ ۱-۲۵ سانتیمتر است. به‌نحوی که در طی دوره یک‌ساله ۸۸ تا ۸۹ فرونشستی با نرخ ۲۵ سانتیمتری رخ داده است. این روند به‌گونه‌ای است که هر چه به سمت هسته روستای یافت‌آباد و اسماعیل‌آباد نزدیک می‌شویم میزان فرونشست نیز افزایش می‌یابد. در محله‌های بهداشت، ولیعصر شمالی، مسلمین، یافت‌آباد شمالی نزدیک به ۲ سانتیمتر است ولی در محله‌های ولیعصر جنوبی، یافت‌آباد، صادقیه، شهید رجایی و اسماعیل‌آباد با نرخ ۲ سانتیمتر است؛ اما این رقم در محله اسماعیل‌آباد و صادقیه ۴ تا ۶ سانتیمتر نیز می‌رسد که موجب ترک خوردن واحدهای ساختمانی کج‌شدگی تأسیسات و ایجاد چاله شده است در محدوده صادقیه این پدیده در اثر مسدود شدن کوره‌های آجرپزی و دفن نخاله‌های ساختمانی در کوره‌های آجرپزی سبب فرونشست با رقم ۲۵ سانتیمتری گردیده است (نک به: کریمی و همکاران، ۱۳۹۲، ۴۵-۴۶).

همچنین تحول عملکردی پس از الحاق به دلیل آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های غیراستاندارد تولیدی و تعمیرگاهی موجب تسریع در نابودی پوشش گیاهی و از بین رفتن باغات در محدوده شده است؛ همچنین تغییر کاربری اراضی کشاورزی سبب جایگزین شدن پوشش طبیعی با سنگفرش، ساختمان، بتون، آسفالت و سایر ساخت‌وسازهای شهری اثرات خنک‌کنندگی سطوح طبیعی را از بین برده است. به‌گونه‌ای که ساختمان‌ها و کارخانه‌ها و خیابان‌های باریک جریان هوا را کاهش داده و هوای پیرامون را گرم نموده و سبب ناراحتی و عدم آسایش افراد ساکن در

محدوده گردیده است.^۱ این مقدار شاخص جزیره گرمایی از سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۹ از مقدار شاخص ۱۱٪ به ۱۵٪ افزایش یافته است^۲ (صادقی نیا، ۱۳۹۲، ۲)؛ با توجه به بحث تغییر کاربری اراضی این افزایش دما در سطح هسته‌های روستایی نوروزآباد، اسماعیل‌آباد، شادآباد (سطح محلات خلیج فارس شمالی و جنوب، صادقیه، شادآباد) سطح بالاتری را نشان می‌دهد.

با توجه به اثرپذیری حیات جانوری از تغییرات آب و هوای پروانه‌ها و پرندگان مهاجری بود که با تغییر فصول و جا به جای، فضا را با چشم‌اندازهای بسیار زیبا دل‌نشین می‌نمود نیز تغییر یافته و در گذر زمان با توجه آلودگی‌های زیستی و ازدحام صنایع و جمعیت، حیوانات مزاحم همچون گربه و موش جای آنان را در سطح منطقه گرفته‌اند.

بهره‌برداری‌های نادرست و تحولات محدوده باعث افول چشم‌اندازهای منطقه شده است به نحوی که امروزه، چشم‌انداز ورودی منطقه در بزرگراه آیت‌الله سعیدی ویرانه‌ای از کارخانه شیر میرال، خیابان‌های مملو از فعالیت‌های وابسته به مبلمان و صنایع خیابان اصلی محدوده را پوشش داده است. محلات صادقیه کاملاً به کارگاه‌های مبیل‌سازی تبدیل شده است. همچنین محدوده به علت تداخل بافت صنعتی فضا را با چشم‌انداز مشوش و ناخوانای صنعتی - مسکونی تبدیل نموده است. به گونه‌ای که مصداق پر واضح آن در خیابان‌های ۱۷ شهریور و سعیدآباد صادق است. حتی اگر از روی نقشه نیز به فضای محدوده بنگریم، گودال آبی‌رنگی ناشی از بهره‌برداری بیش‌ازاندازه^۳ از منابع ذخایر شن و ماسه را به راحتی می‌توان دید.

۱. برای اطلاعات بیشتر به رساله دکتری علیرضا صادقی نیا، به راهنمایی دکتر بهلول علیجانی با عنوان "تحلیلی فضایی - زمانی ساختار جزیره حرارتی تهران با استفاده از سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی" در دانشگاه خوارزمی، ۱۳۹۱ نگاه شود.

۲. مقایسه پراکندگی دمای تغییرات فضایی - زمانی جزیره ارتباط نزدیک با کاربری‌های پوشش گیاهی، حمل و نقل. صنعتی - کارگاهی داشته است. به طوری که با تغییر کاربری‌ها از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۹ جزیره حرارتی تهران از کانون اصلی خود (فرودگاه مهرآباد) به سمت جنوب و جنوب غرب (مناطق ۲۲، ۲۱، ۱۹، ۱۸) گسترش یافته است.

۳. برداشت از عمق ۳۰ متری آغاز شده اکنون در عمق ۱۰۰ متر فعالیت ادامه دارد نتیجه گودالی به عمق بیش از ۱۵۰ متری، آبی سبزرنگ را ایجاد نموده، اما فعالیت‌های هنوز ادامه دارد و علاوه بر آن مصنوعات بتونی نیز تولید می‌شود. با توجه به آنچه در سایت شهرداری منطقه ۱۸ گزارش شده است تداوم برداشت از این معدن حتی یک تهدید بالقوه برای شهر تهران است؛ زیرا این معادن شن و ماسه با فضای ۴۰۰ هکتاری به عنوان یک زمین بدون دفاع در برابر باد و طوفان است؛ و در صورت وزش باد، ذرات آلاینده تهران وارد می‌گردد و یکی از دلایل شکل‌گیری پدیده ریزگردها است. همچنین همجواری این معادن در برابر رودخانه کن و عمق ۱۵۰ متری آنها نیز تهدید دیگر به شمار می‌آید.

با توجه به سرعت شکل‌گیری محلات و تحولات الحاق و عدم امکان طراحی و اجرای سیستم یکپارچه دفع آب و فاضلاب مناسب در برخی از محلات به خصوص؛ خلیج فارس در گذرگاه ورودی و خروجی در هنگام نزول باران‌های شدید، منجر به بروز سیل می‌گردد که مانعی در رفت و آمد افراد ساکن محدوده شده است.

همچنین یکی از صنایع آسیب‌پذیر که پس از الحاق از دهه ۱۳۷۰ به بعد رشد چشمگیری یافته صنعت مبلمان است. این صنعت به دلیل استفاده از پارچه، چوب، چسب و سایر وسایل که احتراق بالایی داشته در فصل‌های سرما، نرخ صعودی از حریق را گزارش می‌نماید. این امر به دلیل شکل‌گیری تعداد بسیاری از این کارگاه‌ها در واحدهای مسکونی و ریزدانی، خسارات ناشی از احتراق را افزایش می‌دهد. به طوری که آتش‌سوزی در محلات همانند؛ یافت‌آباد، فردوس، ابراهیم آباد خسارات بسیاری را به بار آورده است.

▪ پیامدهای اجتماعی - اقتصادی

بررسی آمار جمعیتی منطقه ۱۸ نشانگر روند افزایش جمعیت آن از سالهای ۱۳۳۵ تاکنون است، به طوریکه جمعیت آن از ۲۱۰۲ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۳۹۱۳۶۸ نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده است (جدول شماره ۱).

جدول ۱: روند رشد جمعیت قبل از الحاق شهری و پس از الحاق شهری منطقه ۱۸

پس از الحاق				قبل از الحاق				
۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۹	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵	سکونتگاه روستایی
				۲۱۱۶۰۶	-	۴۱۱۵	۱۹۲۲	یافت‌آباد
					۲۴۹	۵۶	-	نوروز‌آباد
					-	۲۱۶۱	۷	اسماعیل‌آباد
					-	-	۱۷۳	نعمت‌آباد
					۶۰	-	-	سعید‌آباد
					-	-	-	ابراهیم‌آباد
۳۹۱۳۶۸	۳۱۷۱۸۸	۲۹۶۲۴۳	۳۱۰۸۱۵		۱۰۹۰۲	۱۲	-	شادآباد

مأخذ: سرشماری مرکز آمار سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۵۹، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰

سکونتگاههای روستایی از سالهای ۱۳۴۵ روند رشد جمعیتی را آغاز نموده و با الحاق شهری به کلانشهر تهران، موجی از مهاجرت‌های دوم در این منطقه شکل گرفته است؛ که با توجه به عدم توانایی اقتصادی مهاجرین به سکونت در کلانشهر تهران و همچنین واپس‌گرایی شهری به ناچار به حاشیه شهری رانده شده‌اند؛ این مهاجرین تازه وارد با خرده فرهنگ‌های گوناگون سبب شکل‌گیری محله و شهرک‌های جدید با منزلت اجتماعی پایین گردیده‌اند که هر آنچه از سطح ناحیه یک فاصله گرفته و به سمت ناحیه ۵، مقصد اصلی مهاجرین کم درآمد طی می‌شود این موزاییک فرهنگی نامتجانس‌تر در فضا نمود می‌یابد؛ البته عدم و یا کمبود خدمات شهری مطلوب، کاهش کیفیت زیستی در سطح محلات (شمس‌آباد، خلیج‌فارس و شادآباد) را دو چندان نموده است.

باید افزوده که رونق صنعت مبلمان و موقعیت جغرافیایی باعث شده که ساکنان ناحیه یک به لحاظ اقتصادی از نواحی دیگر در موقعیت مطلوب‌تری قرار گیرند. اما به‌طور کلی براساس مطالعات اجتماعی که شهرداری تهران انجام داده است؛ پایین‌بودن منزلت اجتماعی یکی از مهمترین عوامل عدم تمایل سکونت افراد مناطق شهری تهران برای سکونت در منطقه است.^۱ در پویش زمانی پس از الحاق، هم‌تراز کاهش و عدم تعادل فضایی، حس مکان نیز کم رنگ شده است؛ به گونه‌ای که با شکل‌گیری مبادلات نابرابر ناشی از افزایش تقاضا زمین و خورندگی اراضی؛ معاملاتی با اهداف کسب منفعت و سوادگری زمین شکل یافته است. این عامل منجر به جابه‌جایی درون شهری افراد بومی به جهت کسب رانت زمین و استقرار در مناطق مطلوب‌تر شهری همچون ۵، ۲۲، ۲۱ گردیده است؛ بدنبال این جابه‌جایی افراد مهاجر، در واحدهای آپارتمانی ریزدانه، حاصل از فروش و ساخت و ساز باغات ساکن شده‌اند؛ بدین‌سان حس مکان و حفاظت از محیط در این افراد نسبت به افراد بومی (یافت‌آباد) در سطح بسیار پایین‌تری قرار دارد.

اکثر مهاجرین وارد شده با توجه به موقعیت صنعتی منطقه با قصد یافتن کاردر بخش‌های کارگری و صنعتی وارد منطقه شده‌اند؛ مطابق با آمار به‌دست‌آمده پس از الحاق درصد باسواد

۱. برای اطلاع بیشتر به برنامه‌های اجرایی و اعتبارات محلات شهر تهران به تفکیک محلات، ۱۳۹۱ مراجعه شود.

مردان متأثر از این روند از سطح ۷۱,۹ درصد به ۵۲,۷۰ درصد تنزل یافته است. پایین بودن سطح سودان مردان، ایمنی کار را کاهش داده است و باعث شده است که افراد بادانش و مهارت ناکافی در فعالیت‌های با حداقل شرایط قرار گیرند. لذا، این امر سلامت فردی و محیطی را با خطرات بیشتری مواجه می‌نماید.

با الحاق محدوده به شهر تهران، فعالیت سکونتگاه‌های روستایی که زمانی تولیدات زراعی و باغی‌شان بازارهای تهران را رونق داده بود کم‌رنگ و فعالیت‌های صنعتی در آن‌ها افزایش یافته است. با ورود بازار آهن و صنعت مبلمان، فعالیت کشاورزی کاهش یافته است (اشتغال کاذب افزایش یافته)؛ و بسیاری از اراضی کشاورزی به‌صورت غیرقانونی به فعالیت صنعتی مشغول شده‌اند. این امر در تخریب باغات و مزارع نقش بسیار چشمگیری داشته است (بیشترین سطح در ناحیه ۴). البته با رشد صنایع مبلمان فعالیت در واحدهای مسکونی باغی امری پیش پا افتاده و مرسوم تلقی می‌شود.

▪ پیامدهای کالبدی - فضایی

پس از الحاق محدوده بر اساس تحولات فیزیکی که در طی زمان حادث شده است، تغییر یافته و تقسیم‌بندی مجدد یافته است ولی این تقسیم‌بندی فضایی محلات متأثر از شبکه‌های دسترسی و ارتباطی و بدون توجه به ویژگی‌های قومی، هویتی و تاریخی بوده است. همچنین ساختار گسترش فضایی منطقه از معیار و شاخص مشخصی تبعث ننموده است. به‌طوری‌که، مقیاس در ناحیه دارای تفاوت فاحشی است. ناحیه ۵ با مساحتی بالغ ۱۱۷۴ هکتار به‌عنوان بزرگ‌ترین و ناحیه یک با مساحتی ۴۳۵,۸ هکتار به‌عنوان کوچک‌ترین ناحیه به‌شمار می‌رود؛ که این امر بالطبع بر کیفیت خدمات و کنترل آن نیز تأثیر گذاشته است.

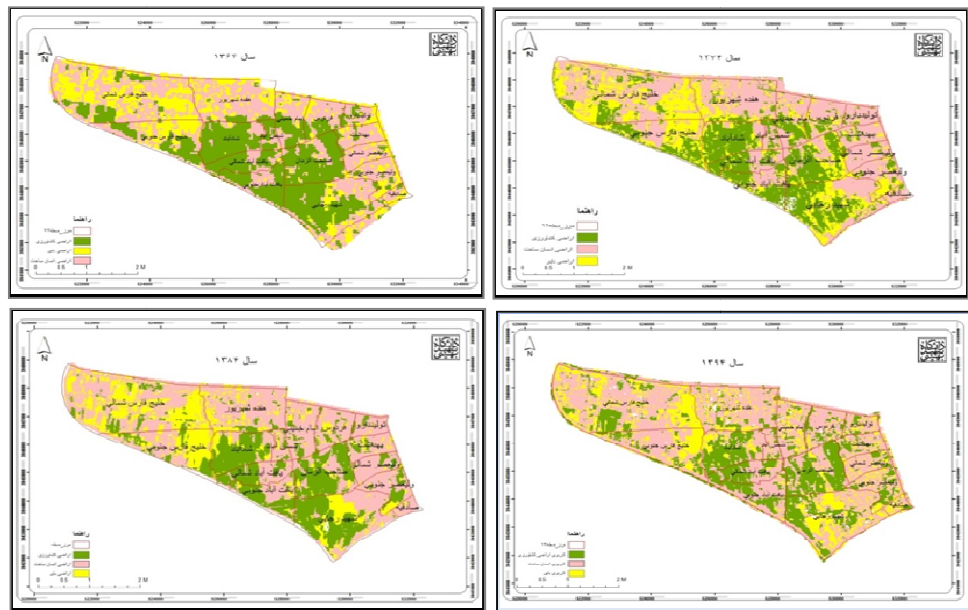
در روند الحاق، با توجه به رشد جمعیت، تقاضا برای زمین افزایش یافته است. اگرچه، این روند قبل از الحاق نیز با سرعت آرام‌تری نیز در جریان بود. تحولی که در زمینه نظام کاربری‌ها طی سال‌های پس از الحاق رخ داده است، کاهش سطح کاربری‌های زراعی - باغی به‌نفع کاربری‌های مسکونی و صنعتی - کارگاهی است.

جدول ۲: روند زمانی و مکانی تغییرات کاربری اراضی در منطقه ۱۸

نوع کلاس	سال ۱۳۶۴ (هزارمترمربع)	رتبه	سال ۱۳۷۴ (هزارمترمربع)	رتبه	سال ۱۳۸۴ (هزارمترمربع)	رتبه	سال ۱۳۹۴ (هزارمترمربع)	رتبه
اراضی کشاورزی	۱۴,۱۶۹,۶۰۰,۰	۳۶	۱۱,۹۳۶,۷۰۰,۰	۳۱	۱۰,۵۵۷,۹۰۰,۰	۲۸	۱۰,۵۷۰,۵۰۰,۰	۱۸
اراضی ساخته‌شده	۱۶,۳۴۰,۴۰۰,۰	۴۲	۱۷,۹۴۸,۷۰۰,۰	۴۶	۱۹,۶۳۱,۷۰۰,۰۰۰	۵۲	۲۱,۸۵۴,۷۰۰,۰۰۰	۵۵
اراضی بایر	۸,۸۳۴,۴۰۰,۰۰	۲۲	۸,۷۹۵,۷۰۰,۰۰	۲۳	۷,۷۲۵,۶۰۰,۰۰	۲۰	۷,۳۳۷,۴۰۰,۰۰	۲۷

مأخذ: اطلاعات استخراج‌شده از تصاویر ماهواره‌ای سال‌های ۱۹۸۵، ۱۹۹۵، ۲۰۰۵، ۲۰۱۵

این روند بیانگر تخریب سریع اراضی کشاورزی بر اثر توسعه بی‌رویه در منطقه ۱۸ است. متأثر از این تخریب (جدول شماره ۲) تعادل اکولوژیکی منطقه تحت تأثیر قرار گرفته است. به نحوی که، قنات‌ها و نهرها که در بین اراضی کشاورزی وجود داشته تحت تأثیر رشد محدوده‌های انسان ساخت تخریب شده‌اند. با خشک شدن قنات‌ها و نهرها الگوهای پایدار سنتی اراضی کشاورزی نیز تخریب گردید. پیرو این فرایند از اهمیت محصولات زراعی یافت آباد که به علت کیفیت مرغوب توان ورود به بازار تهران را یافته بود و موجبات رونق اقتصادی منطقه را فراهم نموده بود، کاسته شده است. سوداگری (زمین)، عدم کنترل و مدیریت ناصحیح فضا مهمترین عواملی هستند که بر شدت و دامنه این تحولات موثراند. ولی باروند الحاق، سوداگری زمین به‌عنوان عامل مهمی در تسریع و تخریب باغات محدوده عمل نموده است و فعالیت شهرداری نیز آن را تشدید نموده است این تغییر و دگرگونی در محدوده یافت آباد به محصور شدن باغات محدوده منجر شده است؛ که در آینده‌ای نزدیک نیز در صورت عدم توجه، تغییر کاربری خواهند یافت.

شکل ۳. روند زمانی و مکانی تغییرات کاربری اراضی منطقه ۱۸

مأخذ: اطلاعات استخراج شده از تصاویر ماهواره‌ای سال‌های ۱۹۸۵، ۱۹۹۵، ۲۰۰۵، ۲۰۱۵

سطوح قابل توجه‌ای از زمین‌های کشاورزی به اشغال صنایع بزرگ و کوچک درآمده است. به نحوی که صنعت و خدمات صنعتی در اکثر اراضی منطقه و حتی در بافت‌های مسکونی و سایر مراکز حساس مرتبط با صنایع، نظیر بافت‌های آموزشی و درمانی نیز رسوخ نموده است؛ بر اساس طرح تفصیلی منطقه ۱۸ شهرداری تهران، معادل ۳۹۵٫۳ هکتار کاربری صنعتی - کارگاهی در سطح منطقه وجود دارد. این محدوده بین محورهای فتح، ۱۷ شهریور، آذری، محور جاده ساوه استقرار یافته‌اند. علاوه بر این کاربری‌های تجاری معادل ۱۴۴ هکتار از سطح منطقه را پوشش داده است. در بین صنایع، رشد صنایع چوب از سال ۱۳۷۰ به بعد باعث شکل‌گیری ۱۷۰۰ کارگاه مبلمان در منطقه شده است؛ رونق این صنعت اگر چه باعث رونق اقتصادی منطقه شده است ولی معضلات زیست‌محیطی فراوانی ایجاد نموده است. به طوری که بالغ بر ۴۰ درصد صنایع چوب و تولیدات مصنوعات چوبی از جمله مبلمان‌سازی، بیش از دیگر صنایع، در دل نواحی مسکونی و تجاری در دل منطقه رخنه نماید. این امر مشکلات زیست‌محیطی را تشدید نموده است.

با ورود افراد مهاجر و استقرار کاربری‌های صنعتی پس از الحاق سرانه کاربری مسکونی در سطح منطقه و محلات کاهش یافته است. به طوری که سرانه مسکونی ۰,۵ مترمربع برابر ۳,۵ درصد نسبت به سال ۷۵ کاهش یافته است این رقم در سال ۱۳۸۱ نسبت به طرح ساماندهی نیز ۶,۷۶ مترمربع کمبود را نشان می‌دهد؛ که در صورت هدف‌گیری برای دستیابی به سطح استاندارد ۲۱۷۲۸۳۳ مترمربع زمین نیاز است؛ که مطابق با این نیاز به اراضی کشاورزی فشار بیشتری وارد می‌شود. طی این فرایند خانه‌های بزرگ‌مقیاس روستایی که به همراه باغات شکل‌گرفته بود تکه‌تکه شده و خانه‌های افراد مهاجر را شکل داده است که در سطح منطقه یک بی‌هویتی را ایجاد نموده است.

واحدهای مسکونی منطقه از نظر مساحت با دامنه تغییر کمتر از ۵۰ مترمربع تا بیش از ۲۰۰۰۰ مترمربع وسعت داشته است. بیشترین درصد تعداد قطعات دانه‌بندی مسکونی به قطعات (۷۵-۱۰۰)، (۱۰۰-۱۵۰) و (۱۵۰-۲۵۰) مترمربع است که در مجموع ۷۶,۱۳ درصد از کل مساحت قطعات مسکونی و از نظر تعداد هم ۸۶,۱۶ درصد از تعداد کل قطعات را تشکیل داده است؛ که بیشترین تعداد قطعات (۷۵-۱۰۰) مترمربع در ناحیه ۲ با ۳۳۸۸ قطعه و بیشترین تعداد (۱۵۰-۱۰۰) مترمربع در ناحیه ۱ با ۴۵۹۸ قطعه و باز بیشترین تعداد قطعه (۱۵۰-۲۵۰) مترمربع به ناحیه ۱ با ۱۱۱۳ قطعه است؛ که با توجه به ریزدانه‌گی مسکن مخاطرات و خسارات ناشی از آن افزایش می‌یابد و همچنین کیفیت زیست و ارائه خدمات را نیز با مشکل روبه‌رو می‌سازد.

دو محور پرتراфик ورودی و خروجی شهر تهران (جاده ساوه و جاده قدیم کرج - آذری) اضلاع شمالی، شرقی و جنوبی منطقه را تشکیل می‌دهند. این جاده‌ها بر عملکرد شریانی محلات و ارتباطات محلات به جهت خطوط ارتباطی شهر تهران دارای اهمیت بسیاری بوده است. این در حالی است که پس از الحاق به دلیل وجود تعداد زیادی پایانه و توقفگاه‌های وسیع در منطقه به همراه حجم وسیعی از فعالیت‌های صنعتی، بار مضاعفی را به این معابر و بخشی از معابر داخلی تحمیل نموده است و محدوده را با ترافیک بالایی در این خطوط ارتباطی مواجه نموده است. علاوه بر این برخی معابر اصلی پس از الحاق معبر اصلی شکل گرفته‌اند؛ فقط به دلیل بار ترافیکی معابر اصلی نامیده شده‌اند. نه عرض زیاد که این امر مشکلات ترافیکی محدوده را افزایش داده است. علاوه بر این کوچه‌های باریک و نبود پارکینگ و همچنین تغییر کاربری، پارکینگ‌های واحدهای مسکونی به کارگاه‌های صنایع چوبی به این مشکل دامن زده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، تحولات زیست‌محیطی سکونتگاه‌های روستایی منطقه ۱۸ از زمان شکل‌گیری تاکنون، بر اساس فاکتورهای؛ ارزشمندی زمین به واسطه نزدیکی به مراکز خدماتی تهران و معادن شن و ماسه، جاذب افراد جویای کار و صاحبان سرمایه بوده است. به طوری که، این روند با دو موج بسیار بزرگ مهاجرتی در محدوده، سبب تغییرات و تحولات زیستی در فضا گردیده این روند در پویش زمانی ۱۳۵۹ تا ۱۳۹۴ متأثر از فرایند الحاق تشدید یافته و پیامدهای زیستی نظیر آلودگی هوا، آلودگی آب، افزایش فاضلاب و زباله، بیماری‌ها، کاهش حس تعلق محیطی، تخریب اراضی کشاورزی، تداخل بافت‌های صنعتی و مسکونی و عدم تعادل فضایی را در سطح منطقه باعث شده است. روندهای موثر، پس از الحاق محدوده به کلان‌شهر تهران چنان هسته‌های روستایی را دچار تحولات زیستی نموده است که جز نامی از روستا در این محدوده برجای نگذاشته است.

بنابراین، اگرچه الحاق می‌توانست با پیامدهای مثبت در فضای منطقه ۱۸ نمود یابد اما به علت عدم کنترل و برنامه‌ریزی ناهماهنگ شهری و روستایی در جهت حفظ محیط‌زیست پیامدهای منفی باعث کمرنگ شدن پیامدهای مثبت آن در فضا گردیده است؛ در نتیجه رشد و تولید اقتصادی، فرصت‌های اشتغال، خدمات بیشتر برای سکونتگاه‌ها الحاقی در برابر نتایج منفی زیست‌محیطی با تأکید بر رویکرد توسعه پایدار نادیده انگاشته شده‌اند.

همیلتون (۱۹۹۹)، دیگون (۲۰۰۵)، انتروپ (۲۰۰۴)، ژوا و همکاران (۲۰۰۶)، سعیدی و همکاران (۱۳۸۶)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهش خود بر پیامدهای منفی زیست محیطی ناشی از توسعه فضایی و گسترش کالبدی تأکید داشتند.

کتابشناسی

۱. اهلرس، ارکارت (۱۳۹۴)، آتروپوسن: فرصتی تازه برای دانش جغرافیا، ترجمه عباس سعیدی مجموعه مقالات قطب انجمن جغرافیا و توسعه پایدار، دانشگاه شهید بهشتی، تهران؛
۲. اهلرس، ارکارت (۱۳۸۰)، ایران: شهر-روستا-عشایر، ترجمه عباس سعیدی، نشر منشی، تهران؛
۳. بربریان، امانوئل و دیگران (۱۳۶۴)، پژوهش و بررسی ژرف نو زمین ساخت، لرزه‌زمین ساخت و خطر زمین لرزه-گسلش در گستره تهران و پیرامون، بخش پنجم، وزارت معادن و فلزات، سازمان زمین‌شناسی، تهران؛
۴. دانشنامه گسل‌های ایران (۱۳۹۲)، سازمان نقشه‌برداری کشور، تهران؛
۵. درویش‌زاده، علی (۱۳۸۰)، زمین‌شناسی ایران، انتشارات امیرکبیر، چاپ دوم، تهران؛
۶. رئیس دانا، فریبرز (۱۳۷۳)، اقتصاد سیاسی توسعه، انتشارات نگاه، تهران؛
۷. سازمان جغرافیایی ارتش (۱۳۳۴)، عکس‌های هوایی تهران، منطقه ۱۸؛
۸. سعیدی، عباس، افراخته، حسن، عزیزپور، فرهاد، محمودی، کیناز (۱۳۹۳)، خزش کلان‌شهری، الحاق و تعارض بافت کالبدی - فضایی مورد: محور دربند - کاشانک (شمال تهران)، فصلنامه جغرافیا، دوره جدید، سال دوازدهم، شماره ۴۱، تابستان ۱۳۹۳؛
۹. سعیدی، عباس (۱۳۸۷)، بحران شهری، سعیدی، عباس (سرپرست علمی)، دانشنامه مدیریت شهری - روستایی، مرکز دانشنامه بزرگ فارسی، تهران؛
۱۰. سعیدی، عباس و صدیقه حسینی حاصل (۱۳۹۰)، ادغام کلانشهری سکونتگاههای روستایی با نگاهی به کلانشهر تهران و پیرامون، در: سعیدی، عباس، روابط و پیوندهای روستایی - شهری در ایران، نشر مهرمینو، تهران؛
۱۱. سعیدی، عباس و ناصر شفیعی ثابت (۱۳۹۰)، خورندگی چشم‌انداز و دگرگونی کاربری زمین‌های کشاورزی، پیوندهای روستایی، در: سعیدی، عباس، روابط و پیوندهای روستایی - شهری در ایران، نشر مهرمینو، تهران؛
۱۲. سعیدی، عباس؛ رحمانی فضلی، عبدالرضا؛ احمدی، منیژه، الحاق شهری سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر زنجان مورد: روستاهای سایان و گاوازنگ، مسکن و محیط روستا شماره ۳، سال ۱۳۹۳؛
۱۳. سلیمانی، محمد، حسن افراخته، احمد سعدنیا و رباب چگینی (۱۳۹۲)، تحلیلی پیامدهای کالبدی - فضایی ادغام هسته‌های روستایی در منطقه یک شهر تهران، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم شماره ۱، بهار ۱۳۹۲؛
۱۴. سند توسعه راهبردی ۸ ساله محلات منطقه ۱۸، ۱۳۸۹، شهرداری منطقه ۱۸، تهران؛
۱۵. صادقی نیا، علیرضا (۱۳۹۱)، تحلیل فضایی - زمانی ساختار جزیره حرارتی تهران با استفاده از سنجش‌ازدور و سیستم اطلاعات جغرافیایی به راهنمایی دکتر بهلول علیجانی، دانشگاه خوارزمی (رساله دکتری)؛
۱۶. صرافی، مظفر (۱۳۸۰)، بنیادهای توسعه پایدار کلانشهر تهران، همایش موازین توسعه و ضد توسعه فرهنگی - اجتماعی شهر تهران؛
۱۷. طرح جامع تهران (۱۳۸۶)، طرح راهبردی - ساختاری توسعه و عمران شهر تهران، مرکز مطالعات شهر تهران؛
۱۸. فرمانفرمایان، فاطمه (۱۳۵۹)، پیامدهای زیست محیطی توسعه، انتشارات امیر کبیر، تهران؛

۱۹. فرهنگ آبادی‌های کشور (۱۳۴۵)، تهران، مرکز آمار ایران، تهران؛
۲۰. فرهنگ آبادی‌های کشور (۱۳۳۵)، تهران، مرکز آمار ایران، تهران؛
۲۱. فرهنگ آبادی‌های کشور، ۱۳۵۵، تهران، مرکز آمار ایران، تهران؛
۲۲. کریمی، مرتضی، قنبری، علی‌اصغر، امیری، شهرام (۱۳۹۲)، سنجش خطرپذیری سکونتگاه‌های شهری از پدیده فرونشست زمین مطالعه موردی منطقه ۱۸ شهر تهران، مجله علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی سال سوم شماره اول، بهار ۱۳۹۲؛
۲۳. گزارش توصیفی محله امام خمینی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۲۴. گزارش توصیفی محله بهداشت (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۲۵. گزارش توصیفی محله تولیدارو (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران.
۲۶. گزارش توصیفی محله خلیج فارس جنوبی، (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۲۷. گزارش توصیفی محله خلیج فارس شمالی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران.
۲۸. گزارش توصیفی محله شادآباد (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۲۹. گزارش توصیفی محله شمس‌آباد (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۰. گزارش توصیفی محله شهرک ولیعصر جنوبی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۱. گزارش توصیفی محله شهرک ولیعصر شمالی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۲. گزارش توصیفی محله شهید رجایی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۳. گزارش توصیفی محله صاحب‌الزمان (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۴. گزارش توصیفی محله کوی فردوس (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۵. گزارش توصیفی محله ولیعصر جنوبی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۶. گزارش توصیفی محله ولیعصر شمالی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۷. گزارش توصیفی محله هفده شهریور (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۸. گزارش توصیفی محله یافت‌آباد جنوبی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۳۹. گزارش توصیفی محله یافت‌آباد شمالی (۱۳۸۹)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛
۴۰. مرکز آمار ایران (۱۳۵۹)، نتایج آمارگیری تهران ۵۹ منطقه ۱۸، مرکز آمار ایران، تهران؛
۴۱. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، سرشماری نفوس و مسکن، ج تهران، مرکز آمار ایران، تهران؛
۴۲. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، سرشماری نفوس و مسکن، ج تهران، مرکز آمار ایران، تهران؛
۴۳. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، سرشماری نفوس و مسکن، ج تهران، مرکز آمار ایران، تهران؛
۴۴. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، سامانه سرشماری نفوس و مسکن، مرکز آمار ایران؛ تهران؛
۴۵. معتمدی، محسن (۱۳۸۱)، جغرافیای تاریخی تهران، مرکز نشر دانشگاهی، تهران؛
۴۶. مهندسین مشاور آبان (۱۳۷۸)، مسائل توسعه شهری منطقه ۱۸، شهرداری تهران، تهران؛
۴۷. مهندسین مشاور آبان (۱۳۸۴)، الگوی توسعه منطقه ۱۸، شهرداری تهران، تهران؛

۴۸. مهندسین مشاور آبان (۱۳۸۴)، گزارش طرح تفضیلی منطقه ۱۸، شهرداری تهران، تهران؛
۴۹. مهندسین مشاور آبان (۱۳۸۷)، گزارش طرح تفضیلی منطقه ۱۸، شهرداری تهران، تهران؛
۵۰. مهندسین مشاورین آبان (۱۳۸۳)، الگوی توسعه چشم‌انداز منطقه ۱۸، شهرداری تهران، تهران؛
۵۱. نیم‌رخ محلات شهر تهران (۱۳۸۸)، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۸، مدیر علمی طرح: حسن باستانی‌راد، شهرداری منطقه ۱۸ تهران؛

52. Antrop, M.(2000), "Changing patterns in the urbanized country side of western Europe", in: *Landscape Economy Journal*, vol 15, No 3, pp.257-270;
53. Caves, R. W., (2005), *Encyclopedia of the City*, Routledge Publ., London-New York;
54. Doygun, H., (2005), "Urban development in Adana, Turkey, and its environmental consequences", in: *International Journal of Environmental studies*, Routledge, Vol 62, No.4;
55. Earth explorer. Usgs. Gov;
56. Edward, mary(1999), Annexation: A " winner – Take –All" process? ,*state and local Government Review* ,vol.31, No.3(fall): 221-231;
57. Hamilton, D.k.,(1999) *Governing Metropolitan Areas, Response ton Growth and Change* ,NewYork , taylor & francis Group;
58. Jackson, Kenneth. 1985. *Crabgrass Frontier: The Suburbanization of the United States* New York: Oxford University Press;
59. Kelly, Eric D. (2004), *Managing Community Growth*. Westport, CT: Praeger Publishers;
60. Landis, John D. (1992), "Do Growth Controls Work?: A New Assessment." *Journal of the American Planning Association* 58, no. 4 (Autumn): 489-508;
61. Zha, Huang, J., Rozelle, S. and Uchida, E. (2000), "Growth, Population and Industrialization, and Urban Land Expansion of China", in: *Journal of Urban Economics*, No ۶, pp. 128-119.